

Utblick Tyskland

OLOF BLOMQVIST*

Stockholms universitet

Det har alltid funnits ett nära släktskap mellan svensk och tysk historisk forskning. Som bekant spelade tyska förebilder stor roll för svenska forskare fram till slutet på det andra världskriget och tyskan betraktades länge som ett självklart vetenskapsspråk. I dag har visserligen de tyska förebilderna till stor del ersatts av anglosachsiska, men fortfarande har svenska historiker mycket gemensamt med sina tyska kollegor. I denna essä kommer jag att försöka ge en överblick över några dominerande frågor i och utmärkande drag för den tyska forskningen, med utgångspunkt i några av de största historiska tidskrifterna.

Den tyska historiska forskningen är ett stort och produktivt fält – rent av överväldigande stort. Som forskare från Sverige framstår det närmast som en omöjlig uppgift att skapa sig en överblick över det tyska forskningsfältet. En klen tröst är att det förefaller svåröverskådligt även för många tyska historiker: mina tyska kollegor har alla fått en orolig blick i ögonen när jag bett dem om hjälp att sammanfatta de ledande trenderna inom den tyska forskningen. Hur stor denna forskarmiljö egentligen är kan illustreras av det faktum att det 51:a tyska historikermötet i Hamburg år 2016 enligt uppgift samlade inte mindre än 3 800 forskare.¹ Som jämförelse kan nämnas att motsvarande siffra för det svenska historikermötet i Sundsvall 2017 var dryga 500.²

Antalet historiska tidskrifter är också det överväldigande. Den äldsta ännu aktiva tidskriften är *Historisk tidskrifts* namne, *Historische*

* Doktorand i historia

1. Enligt uppgift från Deutscher Historikertags hemsida <<http://www.historikertag.de/Hamburg2016/laufende-ausschreibungen/index.html>> (9/1 2018).

2. Enligt uppgift från svenska historikermötets hemsida <<https://www.miun.se/historikermotet2017/>> (9/1 2018).

Zeitschrift, grundad redan 1859, men det är bara en av flera historiska tidskrifter som har anor från 1800-talet. Under 1900-talets andra hälft skedde en explosionsartad tillväxt med allt mer specialiserade fackhistoriska tidskrifter,³ med exempelvis kulturhistorisk, religionshistorisk och ekonomihistorisk inriktning.

För denna essä har jag gått igenom de senaste årens upplagor av tio utvalda tidskrifter utifrån ett relativt brett historiskt fokus.⁴ Det ska villigt erkännas att det är svårt att tala om de tyska tidskrifterna som en enhet eftersom de uppvisar stor variation både vad gäller upplägg, fokus och publikationsfrekvens. Detta urval kan därför inte göra anspråk på att presentera en heltäckande bild av fältet, men likväl kan det inbjuda till reflektioner kring skillnader mellan svensk och tysk historisk forskning. I bästa fall kan denna essä tjäna som en ingång för den som känner sig manad att ge sig in i den tyska akademiska djungeln.

Historiska avtryck i historievetenskapen

Varje lands historieskrivning är naturligtvis präglad av just det landets särskilda historiska förutsättningar och särskilt tydligt blir detta när man betraktar det tyska forskningsfältet. I synnerhet den politiska splittringen i det historiska tyska området har satt djupa och synliga avtryck. Det heliga romerska riket av tysk nation bestod, som bekant, av hundratal mer eller mindre självständiga politiska enheter, från sådana med karaktär av territorialstater i egen rätt, som Bayern och Preussen, över furstebiskopdömen och självständiga städer, till enstaka adelsfamiljer som ibland bara regerade ett par byar. De historiska förhållandena har sålunda sett mycket olika ut i olika delar av det tyska riket och bristen på politisk centralism har också resulterat i ett svåröverskådligt

3. Winfried Schulze, "Zur Geschichte der Fachzeitschriften: Von der 'Historischen Zeitschrift' zu den 'zeitenblicke'", *Zeitenblicke* 2:2 (2003) e-tidskrift <<http://www.zeitenblicke.de/2003/02/schulze.htm>> (23/2 2018).

4. I mitt urval har jag för det första fokuserat på fackhistoriska tidskrifter som ges ut på tyska, i Tyskland och primärt inriktade mot en tysk publik. Tyskspråkiga tidskrifter från Österrike och Schweiz har alltså inte tagits i beaktande. För det andra har jag undvikit tidskrifter med uttalat snäva geografiska ramar, till förmån för andra med mera allmän inriktning. Särskilt fokus har jag ägnat *Historische Zeitschrift* – den mest prestigefyllda fackhistoriska tidskriften i Tyskland – men jag har också utgått ifrån: *Geschichte und Gesellschaft*, *Historische Jahrbücher*, *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, *Militärsgeschichtliche Zeitschrift*, *Vierteljahrsheft für Zeitgeschichte*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, *Zeitschrift für Historische Forschung*, *Zeitschrift für Weltgeschichte* och *Zeitsprünge: Forschungen zur Frühen Neuzeit*.

fält av regional-, lokal- och godsarkiv. Dagens tyska historiker verkar eniga om att det därför många gånger inte bara är svårt utan rent av missvisande att försöka skriva "Tysklands" historia. I synnerhet för de som studerar medeltiden och tidigmodern tid tycks perspektivet därför oftare vara regionalt än nationellt, vilket tydligt framgår av ett stort antal historiska tidskrifter med explicit regionalt fokus. Som exempel kan här nämnas *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, *Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte* eller *Westfälische Forschungen*.⁵

Historien har också satt avtryck i form av tidskrifter som i dag är levande rester av politiska konflikter inom historievetenskapen. En sådan konflikt utkämpades under Bismarcks kulturkamp under 1880-talet, när det protestantiska Preussen försökte undertrycka katolska kulturyttringar i det nyligen förenade Tyskland. Den redan då välrenommerade *Historische Zeitschrift* hade en tydlig preussisk profil och skrev konsekvent om det protestantiska Tysklands historia. Som motvikt mot detta protestantiska organ skapades därför *Historische Jahrbücher* för att fungera som en plattform för katolska historiker.⁶ I dag är konfliktlinjen mellan katolsk och protestantisk historia inte längre relevant, men *Historische Jahrbücher* har fortfarande fokus på religions- och teologihistoria i allmänhet och katolsk historia i synnerhet.

En annan historievetenskaplig konflikt uppstod när Tyskland delades upp i två stater efter andra världskriget. Den politiska delningen resulterade i två separata och konkurrerande forskarmiljöer med sina egna vetenskapliga tidskrifter. *Historische Zeitschrift* gavs fortsatt ut i Västtyskland, medan den ledande historievetenskapliga tidskriften i Östtyskland blev den pånyttfödda *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*. På det stora hela näst intill dubblerades antalet historiska tidskrifter för att olika forskningsinriktningar skulle finnas representerade på båda sidor om järnridån och den vetenskapliga konkurrensen mellan tidskrifterna präglades av de ideologiska motsättningarna mellan väst

5. I höstas bevistade jag ett seminarium på Institut für vergleichende Städtegeschichte i Münster där denna problematik illustrerades rent grafiskt. Det var en forskningspresentation av ett projekt med syftet att skapa en digital karta över det tysk-romerska riket och under seminariets gång blev det tydligt vilken utmaning det är att ta hänsyn till rikets komplexitet på en karta. Hur avbildar man ett rike som bestod av så många och så små politiska enheter, med olika relation till centralmakten och där grändragningar inte bara var vaga utan dessutom ständigt skriftande? Den som är intresserad av projektet rekommenderas ett besök på <www.digihist.de>.

6. Schulze (2003).

och öst.⁷ Till skillnad från DDR-staten överlevde dock *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* murens fall, men har i dag övergivit sin tidigare marxist-leninistiska teoriram.⁸

Kommunikation genom recension

Till formen är de tyska tidskrifterna väldigt lika sina anglosachsiska och svenska motsvarigheter, men något som ändå får dem att sticka ut är det stora utrymme flertalet tyska tidskrifter lämnar åt litteraturrecensioner. Att presentera och kritiskt granska nyutgivna historiska arbeten ska tidigt i tidskrifternas historia ha uppfattats som en av fältets huvuduppgifter. Det är en uppgift som många redaktioner fortfarande tar på största allvar,⁹ och att recensera böcker verkar uppfattas som en självklar och viktig del av historikers arbete.

Antalet recensioner i vissa tidskrifter är uppseendeväckande högt. *Historische Zeitschrift* recenserar i runda tal dryga 550 titlar årligen, medan *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* publicerar dryga 700 recensioner om året (!).¹⁰ I skuggan av dessa giganter står till exempel *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* och *Zeitschrift für Historische Forschung* med bara(!) 250–300 recensioner om året. För det mesta är dessa recensioner, av förklarliga skäl, kortare än de som publiceras här i *Historisk Tidskrift*, men det innebär likväl att de tar upp en betydande del av tidsskrifternas sidantal. Ett och samma verk recenserar ofta i flera tidskrifter, men det betyder ändå att recensionslistorna sammantaget erbjuder en imponerande överblick över nyutkommen historisk litteratur.

Det är dock tydligt att det finns olika traditioner i tidsskrifterna när det kommer till synen på recensioner. Där finns ett antal som bara sällan eller alls inte publicerar några recensioner, som till exempel den kultur- och konsthistoriska tidskriften *Zeitsprünge: Forschungen zur Frühen Neuzeit*. Andra, till exempel *Geschichte und Gesellschaft* och *Zeitschrift für Weltgeschichte*, har ett upplägg där recensionerna är utförligare men i gengäld färre.

7. Schulze (2003).

8. Den akademiska encyklopedin <<http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/2638086>> (9/1 2018).

9. Schulze (2003).

10. Den senare tidskriften har dock på senare år valt att lyfta ut recensionerna ur den fysiska utgåvan och i stället övergått till att publicera dem online.

Att flera tyska tidskrifter ändå lägger så stor vikt vid mängden av litteraturrecensioner tror jag har sin förklaring i just det faktum att det tyska forskningsfältet är stort och samtidigt regionalt splittrat. Det framstår som ett försök att skapa överblick och slå broar mellan de många forskningsinstitutionerna för att möjliggöra en dialog mellan forskarmiljöer vilka annars skulle riskera att isoleras från varandra. I samma anda kan man se *Jahrbücher der historischen Forschung* – icke att förväxla med *Historische Jahrbücher* – som fram till 2012 utkom årligen i form av en flerhundra-sidig katalog över de forskningsprojekt som bedrevs vid universitetens historiska institutioner och andra forskarsamarbeten runt om i Tyskland. När årsboken startades 1974 var det som en direkt reaktion på ett upplevt kommunikationsproblem inom den tyska historievetenskapen och dess främsta syfte blev att främja utbytet mellan landets forskningsinstitutioner. I brist på finansiering var årsboken dock tvungen att läggas ned år 2012.¹¹ Man kan misstänka att denna fysiska katalog tappade sin betydelse under 2000-talet, i takt med att internet erbjöd allt enklare möjligheter till informationsspridning. Litteraturrecensionerna upplevs däremot inte ha förlorat sin vetenskapliga relevans.

Recensionslistorna är i sig ganska intressant läsning eftersom de antyder den internationella kontext som den tyska forskningen för dialog med. Vid sidan om verken på tyska är många av titlarna, föga förvånande, på engelska. Vid sidan om de många anglosachsiska författarna finner jag dock så väl polska och ryska som tjeckiska forskare. Utöver dessa finns dessutom återkommande exempel på franska och italienska studier – antingen de givits ut på originalspråk eller i översättning.¹² Fram träder bilden av en förhållandevis intensiv dialog med både anglosachsisk och kontinentaleuropeisk forskning. Banden till den nordiska forskningen, däremot, verkar tunna. Svenska, danska, norska och finska studier lyser nästan helt med sin frånvaro i recensionslistorna.

Själv tycker jag att detta är lite förvånande. Historiskt sett har utbytet tveklöst varit tätt mellan Norden och Tyskland, varför våra forsknings-

11. Om "Arbeitsgemeinschaft historischer Forschungseinrichtungen in der Bundesrepublik Deutschland e. V." ur *Historisches Lexikon Bayerns*: <[https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Arbeitsgemeinschaft_\(au%C3%9Feruniversit%C3%A4rer\)_historischer_Forschungseinrichtungen_in_der_Bundesrepublik](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Arbeitsgemeinschaft_(au%C3%9Feruniversit%C3%A4rer)_historischer_Forschungseinrichtungen_in_der_Bundesrepublik)> (9/1 2018).

12. Baserat på recensioner i *Historische Zeitschrift*, *Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* & *Zeitschrift für historische Forschung*.

frågor många gånger är de samma. Dessutom brukar nordiska forskare vara flitiga på att publicera sig på engelska, varför språkbarriären borde vara lättöverkomlig. En del av förklaringen till att nordisk forskning är sparsamt representerad i recensionslistorna ligger säkert i det faktum att Norden alltid legat i Europas periferi och att de tyska kontakterna med andra europeiska regioner, trots allt, har haft större betydelse. En bidragande orsak är dock kanske också att vi nordiska forskare endast sparsamt tycks välja att själva gå i dialog med den tyska forskningen.

Framträdande forskningsområden

Många tyska tidskrifter har ett brett fokus, både vad gäller perspektiv och historisk periodisering. Störst mångfald uppvisar tveklöst *Historische Zeitschrift*. Enligt sin programförklaring är detta en tidskrift utan tidsliga eller rumsliga ramar, och mycket riktigt publiceras här regelbundet artiklar på vitt skilda teman – allt ifrån historiografi i antikens Grekland och vetenskapsexperiment under medeltiden till "befolkningvetenskap" i efterkrigstidens Västtyskland.¹³

Vad gäller fokus på tidsperiod påminner situationen starkt om den inom svensk historieforskning. Här finns ett livligt tidigmodernt forskningsfält med så väl dedikerade institutioner som tidskrifter men samtidigt är det tydligt att modernhistoria intar en dominerande plats inom den tyska forskningen.

Om vi tillåter oss att betrakta litteraturrecensionerna som illustrerande exempel på förhållandena framträder att en betryggande majoritet av de recenserade verken avhandlar ämnen inom tidsspannet 1800 fram till modern tid. Samma insikt ger de artiklar som publicerats i tidsskrifterna de senaste åren. I de tidskrifter som har ett allmänt historiskt fokus är en stor andel av artiklarna studier av 1800- och 1900-talen – även en tidsskrift som *Archiv für Reformationsgeschichte* innehåller en betydande andel modernhistoriska artiklar.

Det andra världskriget, nazidiktaturen och förintelsen är fortfarande

13. Dietrich Lohrmann "Europas Hoffnung auf den Brennspiegel im 13. Jahrhundert", *Historische Zeitschrift* 304:3 (2017) s. 601–630; Heinrich A. Hartmann, "In einem gewissen Sinne politisch belastet: Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik zwischen Entwicklungshilfe und bundesrepublikanischer Sozialpolitik", *Historische Zeitschrift* 303:1 (2016) s. 98–125; Kurt A. Raaflaub, "Die große Herausforderung: Herodot, Thukydides und die Erfindung einer neuen Form von Geschichtsschreibung", *Historische Zeitschrift* 302:3 (2016) s. 593–622.

nationella trauman som ges stort utrymme och som återkommande tillägnas temanummer. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* ("Kvartalshäftet för samtidshistoria") som ges ut av universitetet i München fokuserar specifikt på just dessa frågor.¹⁴ Även DDR-diktaturen och situationen i Öst- och Västtyskland under det kalla kriget får betydande uppmärksamhet, men i något mindre skala.

Den tyska historien står alltså många gånger i centrum, men fortfarande lämnas stort utrymme åt internationella studier. Som ett urval kan nämnas artiklar om döds kulten i Vietnam,¹⁵ katolsk mission på Island¹⁶ och lojalitetsstrukturer bland kinesiska immigranter i det tidiga 1900-talets San Francisco.¹⁷ Flera tidskrifter publicerar också regelbundet enstaka artiklar på engelska av utländska forskare. Även vissa tyska forskare ger ut sina artiklar på engelska vilket antyder en ambition om att kunna nå ut till en internationell publik.

Dragningskraften mot internationalisering förefaller överhuvudtaget vara stark inom dagens tyska forskningen. Global- och transferhistoria ges stort utrymme i flera av tidskrifterna, med artiklar om, exempelvis, transatlantisk historia,¹⁸ kulturell korsbefruktning mellan persisk och sanskritkultur i Mogulriket¹⁹ och receptionen av kinesisk militärteori i upplysningstidens Frankrike.²⁰

Globalhistoria är, sedan ett par år tillbaka, en väletablerad subdisciplin inom den tyska forskningen. Andreas Eckert, professor i afrikansk historia vid Humboldtuniversitetet, beskrev redan år 2012 globalhistoria som en hastigt växande inriktning inom tysk historisk forskning.²¹ Inga

14. Kort historik över tidskriften på tidskriftsdatabasen De Gruyter: <<https://www.de-gruyter.com/view/j/vfzg>> (9/1 2018).

15. Martin Großheim, "Der Krieg und der Tod", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 65:4 (2017) s. 545–581.

16. Markus Meckl, "Gescheiterte mission: Vom Versuch, die Bevölkerung Islands zum Katholizismus zu bekehren", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 65:6 (2017) s. 553–569.

17. Sören Urbansky, "Für Clan und Vaterland? Loyalitätsstrukturen in Chinatown San Francisco während des ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts", *Geschichte und Gesellschaft* 42:4 (2016) s. 621–650.

18. Mark Häberlein, "Atlantische Geschichte", *Zeitschrift für Historische Forschung* 44:2 (2017) s. 275–300.

19. Michael Bergunder, "Persische Gelehrsamkeit und brahmanische Sanskrit-Tradition im Mogulreich", *Zeitschrift für Weltgeschichte* 17:1 (2016).

20. Suzan Richter, "Prominent ignoriert: Sun-ze Bingfa in Frankreich am Ende des 18. Jahrhunderts – Eine Untersuchung zum Phänomen des missglückten Wissenschaftstransfers", *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit* 18 (2014) s. 69–97.

21. Andreas Eckert, "Globalgeschichte und Zeitgeschichte", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 62:1-3 (2012) s. 28–32.

tecken tyder på att trenden skulle ha mattats sedan dess. I dag har ämnet etablerat sig som institution: Freie Universität Berlin driver "Centrum for Global Studies" tillsammans med ett masterprogram i globalhistoria och professor Sebastian Conrad, som arbetar vid det institutet, har fått stort internationellt genomslag med sin bok *What is global history?* som utkom år 2016.

Ett forskningsfält som visserligen inte är lika mycket i ropet som globalhistoria, men som ändå upplevt ett växande intresse de senaste decennierna är militärhistoria. Efter det andra världskriget betraktades militärhistoria länge som suspekt, på grund av det stora intresse som nazianstrukna forskare ägnat ämnet under 1930- och 1940-talen och ytterst få efterkrigstida forskare ville därför ta i det. I början av 1990-talet började dock forskare som Bernhard Kroener argumentera för behovet av att utforska även denna aspekt av den tyska historien. Kroener menade att krig och militär mobilisering varit viktiga drivkrafter bakom samhällsutvecklingen och ifrågasatte därför att man så pass länge undvikit att studera dessa fenomen. Exempelvis argumenterade Kroener för att hans samtida kollegor försökte analysera samhällsutvecklingen i Preussen utifrån dåligt underbyggda antaganden om relationen mellan militär mobilisering och social disciplinering.²²

I dag, över 20 år senare, betraktas militärhistoria sedan länge som en självklar avdelning inom den tyska historiska forskningen. Vid sidan om den mera traditionella operations- och organisationsforskningen står den så kallade "nya militärhistorien" som företräder ett kultur- och socialhistoriskt perspektiv på krig och våldsutövning.²³ Utöver intresset för de båda världskrigen finns ett starkt forskningsfält vad gäller tidig-modern militärhistoria, med ledande forskare som Jutta Nowosadtko och Ralf Pröve.

Perspektiv som står i skuggorna

Nya trenders framsteg sker, naturligtvis, på bekostnad av andra perspektiv. Mest förvånande är den anmärkningsvärda frånvaron av studier

22. Christian Th. Müller & Matthias Rogg, "Bernhard R. Kroener und die deutsche Militärgeschichte", i Christian Th. Müller & Matthias Rogg (red.), *Das ist Militärgeschichte!* (Paderborn 2013) s. 15–16; Ralf Pröve "Die frühneuzeitliche Militärgeschichte in der letzten zwanzig Jahren (1990–2010): Konzepte, Methoden und Arbeitsfelder", *Hitotsubashi Journal of Law and Politics* 39 (2011) s. 31–34.

23. Müller & Rogg (2013) s. 18–19; Pröve (2011) s. 34–41.

med uttalat genusperspektiv bland de senaste årens publicerade artiklar. Trots att det finns flera profilerade tyska forskarsamarbeten kring genushistoria tycks detta forskningsfält ha gjort få avtryck i de tidskrifter jag gått igenom.

Jag kan bara spekulera kring orsakerna bakom denna frånvaro av genushistoria, men den får mig oroat att dra paralleller till en pågående politisk utveckling i det tyska samhället. Enligt professor Daniel Hornuff möts genusvetenskapen i dagens Tyskland av ett massivt angrepp framför allt ifrån högerpopulistiska krafter som ifrågasätter dess vetenskapliga legitimitet. Detta är inte bara ett hot mot genushistoria i sig, utan Hornuff ser det som ett allvarligt angrepp på hela det vetenskapliga samfundet, eftersom genuskritikerna förkastar de vedertagna vetenskapliga principer som forskningen grundar sig på.²⁴

Möjligen är det så att globalhistoria och andra perspektiv för tillfället bara är mera inne och därför ges större utrymme i tidsskrifterna än genusforskningen, men i värsta fall handlar det kanske om att allt färre tyska forskare är villiga att ta i ämnet.

Ett hjälpmedel för vetenskaplig dialog

Jag är övertygad att det finns mycket för svenska historiker att hämta i den tyska forskningen, samtidigt som jag också tror att vi har något att bidra med. Vi brottas i hög grad med samma forskningsfrågor och den geografiska och kulturella närheten gör de svenska och tyska förhållandena till intressanta jämförelseobjekt.

Språket är naturligtvis en barriär för många svenska forskare. De flesta tyska historiker skriver fortfarande i huvudsak på tyska, för en inhemsk tysk publik. Det tyska forskningsfältet är onekligen stort nog för att erbjuda en livlig interndebatt inom i stort sett vilken forskningsinriktning som helst. Samtidigt verkar det som att allt fler historiker också bemödar sig om att göra sina artiklar tillgängliga för en internationell publik och som nämnts ovan publicerar flera tidskrifter artiklar på engelska. Kanske är det så att tidskrifternas utmaning i dag inte längre uppfattas vara att knyta de tyska forskarna närmare varandra, utan snarare att skapa förutsättningar för en internationell vetenskaplig dialog.

24. Se inlägget från 2016 på *Dutschlandfunk Kultur* <http://www.deutschlandfunkkultur.de/angriff-auf-geschlechterforschung-gender-bashing-ist-der.1005.de.html?dram:article_id=365689> (9/1 2018).

De tyska tidskrifterna är ett nödvändigt orienteringshjälpmedel i ett forskningsfält som annars kan förefalla överskådligt och genom sina engelskaspråkiga artiklar finns också potentialen att öppna upp en livligare dialog med oss.